

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.16>

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Бисага Ю.М.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-8797-5665

Берч В.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-3837-4724

Бисага Ю.М., Берч В.В., До питання про специфіку конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України.

Встановлено, судді Конституційного Суду України володіють особливим статусом, який поєднує в собі елементи здійснення функціонального призначення у складі самостійного органу конституційної юрисдикції та окремого суб'єкта суддівської влади.

Підкреслено, конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду України можна розглядати з точки зору двох різних підходів. З широкого погляду, це важливий конституційно-правовий інститут, який включає в себе різноманітні аспекти: загальносуспільний, професійний (у контексті матеріально-правового статусу), процесуальний та адміністративний (пов'язаний із керівництвом судами). З іншого боку, вузький підхід до їх конституційно-правового статусу суддів визначає його як систему повноважень (прав та обов'язків) суддів, яка передбачена Конституцією та законами України.

Зауважено, процедура складання присяги суддів Конституційного Суду України відрізняється від присяги суддів загальних судів, що підкреслює їхню специфіку: присяга передбачає урочисте зобов'язання перед Україною, що свідчить про виконання ними конституційних функцій держави, а не судової діяльності в загальному розумінні.

Резюмовано, конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду України представляє собою систему законодавчо визначених норм та правил, які регулюють їхню роль у суспільстві та процес здійснення конституційного правосуддя. З іншого боку, таке правове становище офіційно визнає та легітимізує їхню роль

як суддів Конституційного Суду та включає в себе усі аспекти, пов'язані з реалізацією функцій конституційного контролю. Законодавчо визначений правовий статус суддів КСУ визначає їхні повноваження, обов'язки та права в контексті здійснення конституційної юрисдикції, регулює процедури, за якими судді КСУ приймають рішення, здійснюють офіційне тлумачення Конституції України та виконують інші функції, передбачені Конституцією та законодавством. Визначені норми встановлюють стандарти діяльності, які гарантують їхню об'єктивність, незалежність та високу професійну відповідальність у здійсненні конституційної юрисдикції. У цій системі норм конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду фундаментальний для забезпечення правової стабільності, захисту конституційних цінностей та забезпечення дотримання основних принципів правової держави в Україні.

Ключові слова: конституційне судочинство, конституційний контроль, верховенство права, демократія, конституціоналізм, суддя Конституційного Суду України, офіційне тлумачення.

Bysaga Yu.M., Berch V.V. On the Specifics of the Constitutional and Legal Status of Judges of the Constitutional Court of Ukraine.

Judges of the Constitutional Court of Ukraine possess a distinct status that combines elements of functional purpose within an independent body of constitutional jurisdiction and an individual entity of judicial authority.

Emphasized is the constitutional and legal status of judges of the Constitutional Court of Ukraine, which can be viewed from two different perspectives. Broadly speaking, it is a significant constitutional and legal institution encompassing various

aspects: societal, professional (in terms of material and legal status), procedural, and administrative (linked to the governance of courts). On the other hand, a narrow approach to the constitutional and legal status of judges of the Constitutional Court defines it as a system of judges' powers and duties prescribed by the Constitution and laws of Ukraine.

It is noted that the procedure for the oath-taking by judges of the Constitutional Court of Ukraine differs from that of judges in general courts, highlighting their specificity: the oath signifies their solemn commitment to Ukraine, indicating the fulfillment of their constitutional functions within the state, rather than merely judicial activities in a general sense.

In summary, the constitutional and legal status of judges of the Constitutional Court of Ukraine constitutes a system of legislatively defined norms and rules that regulate their role in society and the process of exercising constitutional justice. On the other hand, this legal position officially acknowledges and legitimizes their role as judges of the Constitutional Court, encompassing all aspects related to the execution of constitutional control functions. The legislatively defined legal status of judges of the Constitutional Court determines their powers, duties, and rights concerning the exercise of constitutional jurisdiction, regulating the procedures by which judges of the Constitutional Court make decisions, provide official interpretations of the Constitution of Ukraine, and perform other functions prescribed by the Constitution and legislation. The established norms set standards of activity ensuring their objectivity, independence, and high professional responsibility in exercising constitutional jurisdiction. Within this normative system, the constitutional and legal status of judges of the Constitutional Court is fundamental to ensuring legal stability, protecting constitutional values, and upholding the fundamental principles of the rule of law in Ukraine.

Key words: constitutional justice, constitutional control, rule of law, democracy, constitutionalism, judge of the Constitutional Court of Ukraine, official interpretation.

Постановка проблеми. Судді Конституційного Суду України (далі – КСУ) володіють особливим статусом, який поєднує в собі елементи здійснення функціонального призначення у складі самостійного органу конституційної юрисдикції та окремого суб'єкта суддівської влади.

Судді КСУ мають важливу роль у забезпеченні верховенства права та конституційної легітимності, оскільки визначають відповідність законів та актів Конституції, а також надають тлумачення Основному Закону держави. Крім того, їхня діяльність регулюється не лише внутрішнім законодавством, а й міжнародними стан-

дартами у сфері демократичного конституційного правосуддя.

У контексті нинішньої правової реформи в Україні, розгляд специфіки конституційно-правового статусу суддів КСУ стає актуальним для забезпечення ефективності та довіри до судової влади загалом, зміцнення правової системи та відповідності міжнародним стандартам у сфері конституційного контролю.

Стан опрацювання. Досліджувана проблематика була предметом наукового аналізу таких учених як: Ю. Бисага, Д. Белов, О. Верещагін, О.Намясенко, І. Сліденко, О. Совгіря, М. Тесленко, Т. Цимбалістий, О.Щербанюк та ін.

Метою статті є дослідження деяких аспектів конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Конституційний Суд України відіграє ключову роль у системі правосуддя та гарантує виконання основних положень Конституції України. Судді цього органу мають особливий конституційно-правовий статус, який визначає їхні повноваження, відповідальність та гарантії діяльності. Згідно зі статтею 147 Конституції України, судді Конституційного Суду є незалежними та підзвітними лише перед законом, не можуть бути членами жодної політичної партії та не можуть здійснювати дії, які можуть поставити під сумнів їхню об'єктивність.

Конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду України можна розглядати з точки зору двох різних підходів. З широкого погляду, це важливий конституційно-правовий інститут, який включає в себе різноманітні аспекти: загальносуспільний, професійний (у контексті матеріально-правового статусу), процесуальний та адміністративний (пов'язаний із керівництвом судами). З іншого боку, вузький підхід до конституційно-правового статусу суддів КСУ визначає його як систему повноважень (прав та обов'язків) суддів, яка передбачена Конституцією та законами України.

Розглядаючи юридичний статус суддів Конституційного Суду, можна відзначити кілька ключових характеристик, які їх визначають:

1) поняття «юридичного статусу» є важливою правовою категорією, яка має свою власну структуру та зміст, усі складові елементи статусу судді повинні бути логічно пов'язані між собою та чітко визначені;

2) поняття статусу завжди має відносний характер – щоб воно було зрозумілим та мало сенс, потрібно принаймні два суб'єкти, статус одного з яких може відрізнитися від статусу іншого [1].

Конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду можна охарактеризувати наступними ключовими рисами:

1. *Самостійний інститут конституційного права та окремих інститут суддівської влади.* Судді

Конституційного Суду мають унікальний статус, який вирізняє їх як представників самостійного органу конституційної юрисдикції та окремих суб'єктів суддівської влади.

2. *Виключне право суддів Конституційного Суду на професійне здійснення конституційного правосуддя від імені держави.* Судді КСУ мають виключне право на здійснення своїх повноважень як суддів єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, і ця влада надає їм особливу відповідальність.

У зазначеному контексті слід звернути увагу на інститут присяги суддів Конституційного Суду України. Закон про КСУ також регулює положення, пов'язані з процедурою складання присяги суддів КСУ. Конкретно, згідно зі статтею 17, частиною 1 Закону про КСУ, суддя КСУ набуває свої повноваження з дня складання на спеціальному пленарному засіданні КСУ такої присяги: «Я (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді Конституційного Суду України, урочисто присягаю на вірність Україні, бути незалежним, чесним і сумлінним у виконанні високих обов'язків судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини.» [2].

Процедура складання присяги суддів КСУ відрізняється від присяги суддів загальних судів, що підкреслює їхню специфіку: присяга передбачає урочисте зобов'язання перед Україною, що свідчить про виконання ними конституційних функцій держави, а не судової діяльності в загальному розумінні.

3. *Реалізація юрисдикційної функції держави у сфері конституційного контролю.* Судді КСУ здійснюють важливу функцію в реалізації влади держави, що полягає у вирішенні питань, які стосуються відповідності законів України Конституції України і інших актів у випадках, передбачених Конституцією України, а також володіє повноваженнями щодо надання офіційних тлумачень Конституції України та виконує інші функції, які визначені відповідно до цієї Конституції. Так, судді Конституційного Суду мають ряд важливих повноважень, серед яких вирішення конституційних справ, контроль за конституційністю законів та актів Верховної Ради, інших органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони також виносять рішення щодо відповідності міжнародних договорів положенням Конституції України.

Повноваження та обов'язки суддів Конституційного Суду України об'єднуються у специфічну категорію суддівських функцій. Ці функції розділяються на два основних типи: предметні, які включають у себе розгляд конституційних подань та звернень, та функціональні, що

охоплюють широкий спектр процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на виконання предметних повноважень. Судді мають право здійснювати попередню підготовку питань для розгляду у суді, брати участь у судових процедурах, вимагати від визначених законом осіб та органів необхідну інформацію для розгляду справ, публічно висловлювати свою позицію щодо ухвалених рішень, а також мати вирішальний голос у процесі прийняття рішень та висновків Суду. Крім того, судді можуть залучати фахівців для консультацій та аналізу документів, а також вносити пропозиції щодо проведення експертизи у справі. Одним із обов'язків суддів Конституційного Суду України є добросовісне виконання своїх повноважень під час розгляду справ та участь у засіданнях, включаючи голосування. Суддя повинен утримувати свою позицію до моменту прийняття рішення чи висновку, утримуючись від висловлення своєї думки до цього часу [3].

Дискреційні обов'язки судді КСУ означають відповідальність за належну, об'єктивну поведінку у процесі здійснення повноважень відповідно до суддівської присяги. Відтак, дискреційне право – це можливість здійснювати розсуд, а дискреційний обов'язок – це встановлення вимог до правильного застосування права на суддівський розсуд. Зокрема, дискреційний обов'язок судді КСУ визначає вимоги до процесу формування рішень у його правосвідомості. Ці обов'язки передбачають, що суддя повинен здійснювати свій розсуд в межах чітко визначених рамок – враховуючи обмеження, які належать до сфери виконання права [4; 5]. До ознак суддівського розсуду належать такі: «1) є оціночною діяльністю; 2) незалежно від типу правової системи у тій чи іншій мірі є нормотворчою діяльністю судді; 3) є присутнім при будь-якій формі здійснення судочинства; 4) характеризується відносною свободою вибору, яка передбачає наявність меж здійснення такого розсуду; 5) здійснення суддівського розсуду безпосередньо пов'язане з самостійністю суддів у процесуальному аспекті». [6]

4. *Унормованість виключно в Конституції та законах України, з урахуванням міжнародних стандартів у сфері демократичного конституційного правосуддя.* Конституційно-правовий статус суддів КСУ чітко визначений в українській Конституції та законодавстві з дотриманням міжнародних засад для забезпечення високого стандарту суддівської діяльності.

У справі щодо відповідності допрацьованого законопроекту про зміни до Конституції України у сфері правосуддя статтям 157 і 158 Конституції України підкреслено, що в цьому законопроекті передбачено надання Конституційному Суду України права самостійно ухвалювати рі-

шення щодо звільнення суддів КСУ. Такий крок має на меті зміцнення гарантій незалежності суддів КСУ від тих, хто має повноваження призначати їх на посади. Така норма передбачає, що органи, які призначають суддів Конституційного Суду (парламент, президент та з'їзд суддів), більше не матимуть права їх звільняти. Ця компетенція передається саме Конституційному Суду. Зараз рішення про звільнення суддів КСУ приймає сам Конституційний Суд як мінімум двома третинами від загального складу суддів (12 з 18 суддів). Такий підхід може викликати ситуації, коли Конституційний Суд, маючи право на самостійне рішення, може утриматися від звільнення «своїх» суддів, навіть у випадках виявлених порушень закону. Цьому можна запобігти через чітке врегулювання порядку та підстав звільнення суддів Конституційного Суду у законодавстві, а також через належний конкурсний відбір кандидатів на посади суддів, які демонструють відданість високим стандартам суддівської діяльності [7].

Щодо відповідальності суддів, котрі уповноважені здійснювати конституційне судочинство, то у більшості розвинених західних країнах, де існують конституційні суди, посада суддів таких судів вважається найвищою досягнутою точкою у кар'єрі юриста. Зазвичай, конституційні суди приймають на роботу найбільш досвідчених фахівців з бездоганною репутацією та визначними досягненнями в сфері юриспруденції. Щоб відповідати цьому високому стандарту, законодавець встановлює жорсткі вимоги до віку та освіти суддів конституційних судів. У західних демократіях, добросесність суддів і їхнє служіння суспільству вважається стандартною політичною традицією. Тому в цих країнах не розробляються особливі процедури щодо призначення суддів конституційних судів до юридичної відповідальності, і випадки їх звільнення з посад є винятковими [8, с.194].

Висновки. Конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду України представляє собою систему законодавчо визначених норм та правил, які регулюють їхню роль у суспільстві та процес здійснення конституційного правосуддя. З іншого боку, таке правове становище офіційно визнає та легітимізує їхню роль як суддів Конституційного Суду та включає в себе усі аспекти, пов'язані з реалізацією функцій конституційного контролю.

Законодавчо визначений правовий статус суддів КСУ визначає їхні повноваження, обов'язки та права в контексті здійснення конституційної юрисдикції, регулює процедури, за якими судді КСУ приймають рішення, здійснюють офіційне тлумачення Конституції України та виконують інші функції, передбачені Конституцією та законодавством. Визначені норми вста-

новлюють стандарти діяльності, які гарантують їхню об'єктивність, незалежність та високу професійну відповідальність у здійсненні конституційної юрисдикції. У цій системі норм конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду фундаментальний для забезпечення правової стабільності, захисту конституційних цінностей та забезпечення дотримання основних принципів правової держави в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Намясенко О.К. Правовий статус судді Конституційного Суду України: аналіз теоретичних питань: *автореф. дис. на здоб. наук.ступ. канд. юрид. наук*: Інститут держави і права ім. ВМ Корецького, 2009. 19 с.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 35. Ст. 376.
3. Байрачна Л., Тараніченко Ю. Правовий статус судді Конституційного Суду України. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (81). С. 27–31.
4. Коцкулич В.В. Дискреційне право судді чи його моральний обов'язок? *Матеріали 72-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету (26 лютого 2018 року, м. Ужгород)*. Ужгородський національний університет; за заг. ред. С.Б.Булеци, Я.В. Лазура. 2018. С. 31–33.
5. Белов Д.М., Коцкулич В.В. Генеза наукової думки про особливості та структуру правосвідомості судді в національній юриспруденції. *Судова реформа в Україні: реалії та перспективи: матеріали науково-практичної конференції*. м. Київ, 18 листопада 2016 року : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. С. 116–127.
6. Коцкулич В.В. Суддівський розсуд та судова практика: корелятивний аналіз. *Закарпатські правові читання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19–21 квітня 2018 року, м. Ужгород)*. Том 2. 2018. С. 337–341.
7. Нестеренко Д.О. Припинення повноважень та звільнення суддів Конституційного Суду України як гарантії їх незалежності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 76. Частина 1. С. 103–108.
8. Овчаренко О.М. До питання про відповідальність суддів Конституційного Суду України. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки*. 2013. № 2-1 (1). С. 194–202.

9. Бисага Ю.М., Берч В.В., Белов Д.М. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2023. С. 700–705.
10. Белов Д.М., Бисага Ю.М., Берч В.В. Роль та місце конституційної скарги в системі захисту конституційних прав та свобод. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). 2023. С. 777–787.
11. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.